

עבודת סיכום בקורס דרכים בהוראת הגמרא

סוגיית "המשחק בקוביא" – סנהדרין כד:

מגיש: בניה קהלני

מנחה: עמירם דומוביץ

תשע"ה

המשנה במסכת סנהדרין דף כד: בנויה על עקרון שראינו בסוגיות הקודמות, והוא שחכמים יכולים לפסול דיינים / עדים מלקיחת חלק במשפט במידה והם קרובי משפחה או פסולים מסיבות אחרות. משנתנו¹ מונה את הפסולים, שהסיבות העיקריות לפסילתם היא שהם נחשדים על הגזל, על חימוד ממון ואינם עסוקים ביישובו של עולם.

מטרת השיעור מבחינת המשמעות תהיה להראות לתלמידים את חשיבות הצדק וטוהר המשפט בעיני התורה, כך שאדם, מלומד ככל אשר יהיה, במידה ויש פסול באחד מאורחות חייו, יפסל מלדון / להעיד במשפט. כמו כן, התלמידים יראו כי לדיוני הגמרא השלכות לסוגיות הרלוונטיות לימינו, כפי שיובא בהמשך. **מבחינת מיומנות**, התלמידים יחוו את הלימוד ב"חבורה", ידרשו להסביר את דבריהם לחבריהם ויסכמו בטבלה את מסקנות הסוגיה. לימוד בחבורה יוצר משא-ומתן פנים קבוצתי, בו התלמידים נדרשים להבין את דברי חבריהם ושימוש בשאלות ממקדות, וכן להבהיר את דבריהם לחברי הקבוצה ובכך לסדר את הדברים גם לעצמם. בנוסף, התלמידים יקבלו בדפי העבודה ביאור למושגים תלמודיים ובכך ירחיבו את אוצר המילים שלהם בארמית.

הראות דידיקטיות ומהלך השיעור

להלן מהלך השיעור. הנחתי כי יהיה נוח יותר שאסכם קודם את מבנה השיעור מהבחינה הטכנית והדידיקטית, ולאחר מכן אצרף את הסוגיה עם הסברים עליה. בצורה כזאת, קל למעיין לאמץ את השיטה ולהתאים אותה לנושא הספציפי אותו הוא מלמד. חשבתי לפתוח את השיעור בריאליה (realia) כלומר הבאת חפצים ממשיים לכיתה על מנת לעורר את סקרנות התלמידים ולהכניס את הדברים הנלמדים להקשר. לדוגמה, במקרה שלנו, המורה מביא לכיתה ערימת ספרים גדולה, המכילה טור שו"ע, גמרא, ספרי הלכה וכיו"ב, ומניח אותה על השולחן. דבר זה מצד עצמו בטח יעורר עניין אצל התלמידים². המורה פותח בשאלה כמה מתוך הספרים שבערימה צריך אדם ללמוד כדי להיקרא דיין. התלמידים לבטח יזרקו מספרים, יש שיגידו אפילו כל הערימה, ואז המורה מבהיר להם שערימת ספרים גדולה זו אפילו לא מתקרבת לכמות אותה דיין צריך ללמוד כדי לקבל את התואר הנכסף. אחרי כמה רגעים בהם המידע שוקע אצל התלמידים, המורה מוציא קוביית מונופול מכיסו, מראה אותה לתלמידים ושואל האם הם מאמינים שדבר קטן זה יכול לפסול דיין, גדול ככל אשר יהיה, מלדון במשפט? לאחר הקדמה זו המורה ניגש ללמד את המשנה בצורה פרונטלית, על פי הפשט לאור פירוש רש"י. לאחר מכן המורה מחלק את הכיתה לעבודה בשיטת ג'יגסו.

השיטה העיקרית: בחרתי להשתמש בשיטת ג'יגסו (Jigsaw) לצורך לימוד סוגייתנו. המילה מגיעה מהשפה האנגלית והיא מתארת פאזל המורכב מכמה חלקים שבחיבורם נוצרת תמונה שלמה. הרעיון הדידיקטי הוא שכל קבוצת תלמידים מקבלת נושא ספציפי הקשור לסוגיה ובו היא מתמחה. לאחר שהקבוצה מסיימת ללמוד את הקטע אותו קיבלה, כל אחד מחברי הקבוצה עובר לקבוצה אחרת, כך שבפועל נוצר מצב שבכל קבוצה יש תלמיד שהתמחה בקטע אחר. על פי סדר³, כל תלמיד מלמד את הנושא בו הוא התמחה. **שיטה זו מתאפיינת בגישת "התלמיד במרכז"**, שהרי הלמידה, ואף הוראת החומר הנלמד, מתבצעים על ידי התלמידים עצמם, בהדרכתו של המורה.

לדעתי, ישנם יתרונות רבים לשיטה זו. בראש ובראשונה, התלמיד מקבל כאן אחריות על הלימוד ולכן לוקח את הלימוד ברצינות. אין הוא מרשה לעצמו להישאר פסיבי מכיוון שבהמשך השיעור הוא יצטרך ללמד את חבריו, ומכדי להתמחות בתחום הוא שואל שאלות ו"סוגר את הקצוות", שבמתודות אחרות לא תמיד יטרח להבין כל פרט. בנוסף, יש יתרון, חברתי ופדגוגי,

* מבחינה טכנית, אני יוצא מנקודת הנחה שמדובר על שיעור כפול, כלומר כ-90 דקות של לימוד רציף. כמו כן, מדובר שהתלמידים לומדים על הסדר, וכבר נחשפו לסוגיות קודמות.

¹ ראה נספח א'

² ואם להיות מציאותיים, אולי אפילו חשש שמא כל הספרים הולכים להילמד בשיעור.

³ את ניהול המעבר בצורה יעילה ומהירה אפשר לעשות על ידי מדבקות שהמורה מחלק, כפי שהתבצע בצורה טובה מאוד בקורס.

בלימוד בקבוצת שוויים. נוצרת אינטגרציה בין התלמידים מסביב לנושא משותף, וכל אחד מוסיף מהידע והרקע שלו. כמו כן, מבחינה טכנית, יוצא שבד"כ התלמידים נחשפים ליותר מקורות בשיטה זאת מאשר בשיטות קלאסיות.

למרות ששיטה זאת היא הטובה בעיניי, חשוב לציין שיש לה חסרונות אפשריים אותם צריך המורה לקחת בחשבון. ככלל, מורה צריך להכיר את תלמידיו ולהתאים את חומר הלימודים לרמתם, אך דבר זה חשוב כפליים בשיטת ג'יגסו. במידה ואחד התלמידים מרגיש שהחומר עליו הוא אחראי קשה לו הוא עלול לוותר על הלמידה, ובכך להחסיר גם מחבריו אותם הוא אמור ללמד. יתר על כן, המורה צריך לדעת שאין הוא יכול להישאר פסיבי בעוד התלמידים לומדים. עליו לעבור בין הקבוצות, בעיקר בשלב הראשוני, ולוודא שהם מבינים כראוי את הנלמד. כמו כן, בזמן סיכום הדברים, על המורה לזכור שמדובר בתלמידים מקבוצות התמחות שונות, וכל כן להיות מוכן להבהיר את הדברים ולענות על שאלות שיכולות לצוץ דווקא בשלב זה.

במקרה שלנו, הכיתה מחולקת לארבע קבוצות (א,ב,ג,ד) שבכל קבוצה ארבעה תלמידים (1,2,3,4). כל תלמיד מקבל מדבקה עם אות הקבוצה שלו והמספר שלו בתוך הקבוצה עצמה. המורה מסביר לכיתה על צורת העבודה בשיטת ג'יגסו ומציין את החשיבות שיש לכל תלמיד ותלמיד בה. לאחר מכן, כל קבוצה מקבלת דף עבודה⁴ ובו פסול מסוים המוזכר במשנה. בדף מצוי מקור אחד וביאור עליו, המסביר מילים בארמית ומהלכים מורכבים יחסית. התלמידים לומדים את הקטע המצורף על פי ההוראות הכתובות בדף. לאחר כעשר דקות המורה מבקש מהכיתה לגבש קבוצות לפי מספרים, כך יוצא שבכל קבוצה יושבים ארבעה תלמידים שלמדו והתמחו על נושאים שונים. כל תלמיד מלמד את חבריו לקבוצה על הנושא בו הוא התמחה. לאחר מכן, מכנס המורה את הכיתה להמשך שיעור פרונטלי, בו הוא מסכם עם התלמידים את הגישות אותן הן ראו לגבי הפסולים. מכיוון שמדובר בטבלה פשוטה, המורה יכול לצייר אותה על הלוח ולמלא אותה על פי תשובות התלמידים, ובפיקוחו. על התלמידים להעתיק את הטבלה למחברותיהם. חשוב לקשר את שלב הסיכום לתחילת השיעור, ולהראות לתלמידים את הנימה השלילית בה מתייחסת הגמרא לפסולים מחשש גזל, וכמובן לאיסור עליהם להשתתף בתהליך המשפט נוכח מעשיהם.

לאחר תום זמן השיעור הראשון, יפתח המורה את השיעור בהקרנת סרטון פרסומת קצר ומשעשע של מפעל הפיס⁵. לאחר הסרטון המורה יסביר לתלמידים שמפעל הפיס, על סרטוניו המצחיקים, נמצא בלב מחלוקת הלכתית, שמקורותיה נובעים מהסוגיה שלנו. גם את המשך הלימוד נבצע בשיטת ג'יגסו.

התלמידים מחולקים שוב לקבוצות⁶. הם מקבלים דפי מקורות חדשים ומנהלים את הלימוד באותה מתכונת, על כל שלביה. גם הפעם, לאחר הלימוד, המורה מסכם את הלימוד בטבלה בלוח בעוד התלמידים מעתיקים. אופציה אחרת, במידה והמורה יודע על קשיי קשב וריכוז בכיתה, הוא לחלק להם טבלה מוכנה בסוף לימוד זה, על מנת לא לאבד את התלמידים ולשמור על יעילות שלב הסיכום.

לסיום ובנימה הומוריסטית, יכול המורה לערך מין הגרלה בכיתה (בינגו וכדו') ולהעניק פרסים קטנים לזוכים, בעוד הוא מזכיר שלאחר לימוד הסוגיה אנחנו רואים בבירור למה הגרלה מסוג זה מותרת, שהרי מקנה להם בלב שלם את הפרסים.

לדעתי, שיעור כפול בשיטת ג'יגסו יכול להיות מועיל, מעניין ומגוון לתלמידים. לא מדובר על שיעור המתבצע כל יום, אפילו לא פעם בשבוע, אך יש לו מקום בארסנל הכלים של המורה לשימוש מדי פעם בפעם.

מהלך הסוגיה

בחלק זה אציג את הרעיונות המרכזיים של הסוגיה. לא אכנס לכל פרט ופרט, מתוך רצון לא להלאות את הקורא וגם מתוך הנחה שהמעין הוא מורה לתושב"ע ובעל ידע בסיסי במושגים, אך אתן סקירה יעילה ודגשים חשובים בנוגע לסוגיה.

⁴ כל הדפים מצורפים בחלק ב' של העבודה.

⁵ סרטונים אלה אפשר למצוא באינטרנט למכביר, באתר YouTube למשל. יש לבדוק את הסרטונים מבעוד מועד, ולבדוק אם הם ראויים לכיתה.

⁶ בפעם השניה יש להניח שהתלמידים יהיו מתורגלים יותר בשיטת העבודה, ולכן ניתן לצפות לתוצאות טובות יותר בפן הטכני. עם זאת, מכיוון שמדובר בשיעור שני, בחרתי נושא "קליל" יותר, כדי לשמור על קשב התלמידים.

כפי שציינתי בהתחלה משנתו עוסקת באלו הפסולים לעדות ולשמש כדיינים. הפסולים הינם: המשחק בקוביא, המלווה בריבית ומפריחי יונים (רש"י – הגמרא מפרשת כל אחד ואחד⁷, אך באופן כללי נאמר שהם נחשבים כמעין גזלנים) וסוחרי שביעית (רש"י – חימוד הממון מעביר אותו על דברי תורה, שהרי סוחר בפירות שביעית האסורים במסחר. מתוך כך נחשב כ"רשע חמס" הנוטה אחרי תאוות כסף ופסול להעיד ולדון). המשנה מציינת שההגדרה סוחרי שביעית עברה שינויים, על כך מרחיבה הגמרא וקבוצת תלמידים תיגע בנושא זה. המשנה מסיימת בקביעת ר' יהודה, שכל הפסולים המוזכרים זה במידה ואין להם אומנות (עבודה) אחרת, אך במידה ויש להם מקצוע, הם כשרים (רש"י - אנשים שאין להם מקצוע לא עסוקים ביישובו של עולם, מתוך כך אינם בקיאים בדיני משא ומתן ולא חוששים מלעשות חטאים בתחומים אלה).

בחלק השלישי של העבודה צירפתי את דפי העבודה, ובהם המקורות השונים המתמקדים בפסולים. בדפים אלו מצורף ביאור של המקורות וכן תשובות לשאלות אותן אשאל את התלמידים. הרוצה להבין את הסוגיה מוזמן להסתכל בחלק זה, המספק הסבר מקיף על הסוגיה. חשוב לציין, שבשיעור זה אין התלמידים לומדים את הגמרא בדרך המסורתית "על הסדר" אלא כל קבוצה מקבלת קטע גמרא אחד ועליו היא עובדת. בדרך זו התלמידים לא נרתעים מכמות הטקסט המורכב ובכל זאת מקבלים את העקרונות ההלכתיים המוזכרים בגמרות השונות על ידי הלימוד מחבריהם.

ההתמקדות בשיעור השני תהיה על הגרלות פיס בראי המשנה והגמרא שלמדנו זה עתה. בעניין ההגרלות יש לדון האם עקרון "המשחק בקוביא" חל עליהם ואיך זה משפיע על השאלה האם הגרלות אלה מותרות או אסורות. גם כאן, המקורות (שו"תים) מובאים בחלק ג', בהדגשה ועם תשובות, כך שהמורה המעוניין מוזמן לעיין שם. דרך השו"תים, התלמידים יחשפו לשיקולים שונים ודעות שונות בקביעת ההלכה, שכולם מתבססים על הנלמד קודם לכן בשיעור. כאמור, לעיון בשו"תים יתרון בכך שהתלמידים רואים איך מדיון תיאורטי מגיעים לפסיקת הלכה מעשית, ועוד בנושאים הרלוונטיים לחיינו.

⁷ כל קבוצת תלמידים תתמחה בפסול מסוים ותלמד אותו את שאר חברי הכיתה.

כל המקורות הרלוונטיים לשיעור (נמצאים גם בדפי העבודה):

1) בבלי דף כד: (משנה)

ואלו הן הפסולין: המשחק בקוביה, והמלוה בריבית, ומפריחי יונים, וסוחריו שביעית.

אמר רבי שמעון: בתחילה היו קורין אותן 'אוספי שביעית'.

משרבו האנסין – חזרו לקרותן 'סוחריו שביעית'.

אמר רבי יהודה: אימתי?

- בזמן שאין להן אומנות אלא הוא,

אבל יש להן אומנות שלא הוא – כשרין.

רש"י על המשנה:

מתני' ואלו הן הפסולים - לדון ולהעיד:

המשחק בקוביא - כולו מפרש בגמ' וכולן מעין גזלנין הן והתורה אמרה) שמות כג (אל תשת רשע עד וכל שכן דיון:

וסוחריו שביעית - הואיל וחימוד ממון מעבירו על דברי תורה הוה ליה כרשע דחמס ופסול לדון ולהעיד שנוטה אחרי הצלע:

בתחילה היו קוראין אותן כו - 'מפרש בגמ':

שאין לו אומנות אלא הוא - דהואיל ואין עסוקין ביישובו של עולם אינן בקיאים בטיב דינין ומשח ומתן ואינן יראי חטא:

2) תלמוד בבלי סנהדרין כד:

משחק בקוביא מאי קא עביד

אמר רמי בר חמא משום דהוה אסמכתא ואסמכתא לא קניא

רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא אלא לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם

מאי בינייהו? איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי

ותנן א"ר יהודה אימתי בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא הרי זה כשרים.

3) תלמוד בבלי סנהדרין כה.

אמר רבא לוח ברבית פסול לעדות

והאנן תנן מלוה ברבית! מלוה הבאה ברבית

בר ביניתוס אסהידו ביה תרי סהדי חד אמר קמי דידי אוזיף בריביתא וחד אמר לדידי אוזפי בריביתא

פסליה רבא לבר ביניתוס

והא רבא הוא דאמר לוח ברבית פסול לעדות והוה ליה רשע והתורה אמרה אל תשת רשע עד

רבא למעמיה דאמר רבא אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע

4) תלמוד בבלי סנהדרין כה. - כה:

מאי מפריחי יונים הכא תרגומה אי תקדמיה יונך ליון

רבי חמא בר אושעיא אמר ארא

מאן דאמר אי תקדמיה יונך ליון מ"ט לא אמר ארא? אמר לך ארא מפני דרכי שלום בעלמא

ומאן דאמר ארא מאי טעמא לא אמר אי תקדמיה יונך ליון? אמר לך היינו משחק בקוביא

(5) תלמוד בבלי סנהדרין כה:

סוחרי שביעית אלו שנושאים ונותנים בפירות שביעית ואימתי חזרתן משתגיע שביעית אחרת ויבדלו וא"ר נתמיה לא חזרת דברים בלבד אמרו אלא חזרת ממון כיצד אומר אני פלוני בר פלוני כינסתי מאתים זוז בפירות שביעית והרי הן נתונין במתנה לעניים

תלמוד בבלי סנהדרין כו.

א"ר שמעון בתחילה היו קוראים אותן אוספי שביעית

מאי קאמר? אמר רב יהודה ה"ק בתחילה היו אומרים אוספי שביעית כשרין סוחרין פסולין משרבו ממציא מעות לעניים ואזלי עניים ואספי להו ומייתו חזרו לומר אחד זה ואחד זה פסולין

(6) הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ז, חושן משפט סימן ו'

נשאלתי האם מותר מן הדין להשתתף בקניית כרטיסי הגרלה של מפעל הפיס? במשנה סנהדרין (כד ב) שנינו, אלו הפסולים לעדות, המשחק בקוביא...

...ותבט עיני להרב הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' שנשאל בנידון דידן, האם מותר לקנות כרטיס הגרלה של מפעל הפיס? והשיב, שאין לאסור מטעם איסור שחוק בקוביא דהוי גזל מדבריהם משום דאסמכתא לא קניא. דשאני (שונה) התם [במשחק בקוביא] שהסכום המסוים שעליו שיחקו הוא ממונו הפרטי של המנוצח, ומוכרח הוא לתת למנוצח מה שקצבו ביניהם, ולפעמים אף מפסיד כל ממונו ע"י השחוק בקוביא, והוא אינו מקנה לו בכל לבו, וחשיב שפיר אסמכתא, שיש בו איסור גזל מדבריהם. מה שאין כן ענין ההגרלה של הפיס שאוספים סכומים גדולים מן המשתתפים בהגרלה, ואינו ענין של ניצחון שלוקח מה ששייך לחברו, אלא ענין של מזל, וכמו שנוהגים להגריל על ספר תורה או על מגילה בתיק של כסף וכיוצא בזה.

ונעלם מעיני הבדולח [של הרב עובדיה הדאיה] מה שכתב הגאון הרב יוסף חיים בשו"ת רב פעלים... שיש חילוק בין הגרלה על חפץ או ספר תורה. שהזוכה אינו נוטל מן המעות של המשתתפים בהגרלה, אלא את החפץ או הספר תורה שעדיין שייך לבעליו, והוא נותנו לו ברצון לאחר שקיבל דמיו ויותר. מה שאין כן הנוטל מעות של ההגרלה אשר המשתתפים בה נתנו מכספם הפרטי, והזוכה בפיס לוקח מכסף המשתתפים, הוי ליה גזל מדבריהם. ואם כן אין שום ראייה מהמעשים שבכל יום שעושים הגרלה על ס"ת או חפץ אחר, לנידון ההגרלה של מפעל הפיס, שהזוכה נוטל מעות השייכים למשתתפים.

ומרן השו"ע כתבו בהדיא (שם, לגבי משחק בקוביא) "והוא שאין לו אומנות אלא הוא", אך זהו רק לענין לפוסלו לעדות, אבל לענין איסור גזל מדבריהם מטעם אסמכתא, גם כשיש לו אומנות אחרת, איסורא מיהא איכא [יש בכל זאת איסור], וכמפורש בדבריהם. ואם כי הרמ"א כתב שפשט המנהג לשחוק בקוביא, וחלק על מרן השולחן ערוך, אגן בדין (אנחנו) קבלנו עלינו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר... מסקנא דדינא שהספרדים ועדות המזרח אסור להם להשתתף בקניית כרטיסי מפעל הפיס, וכל שכן כרטיסי ספורט למיניהם שמשחקים בשבת ומחללים שבת בפרהסיא, ונמצא שהוא מסייע ידי עוברי עבירה. ואף לאשכנזים יש לאסור בזה.

(7) הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, "רכישת כרטיסי פיס", תחומין, ה (תשמ"ה), עמ' 301

כבוד ידידי הגאון רבי עובדיה יוסף [שליט"א] הביע דעתו לאסור משום שהוי בכלל משחק בקוביא. וטעמו, הואיל ואם במשחק קוביא כהאי גוונא יש ענין של גזל, נחלקו המחבר והרמ"א, לכן פסק שלספרדים שקבלו הוראת המחבר שמחמיר בדבר גם תעודת פיס בכלל האיסור. אבל לענ"ד (לעניות דעתי) אין זה דומה למה שנחלקו בשו"ע. ראשית כל אעיר שלפני כל בירור, יש לדעת כלל גדול כי דבר שנהגו בו כלל ישראל אין להרהר אחריהם, שחס ושלום לומר שכלל ישראל יכשלו בעבירה. יש הרבה מקורות שגדולי ישראל הזכירו בספריהם את המנהג של קניית שטרי הגרלה, וגם דנו אם יש בזה משום חולשה בביטחון בה', ואלו היה ספק של גזל, היו חוששים להורות נגד המחבר אפילו לאשכנזים. יש רק לברר מדוע באמת אין זה בכלל משחק בקוביא, שהרי חלוקת הפרסים היא ע"י הטלת גורל.

...הדבר נראה פשוט שחשש גזל אין כאן, משום שחז"ל אסרו רק כשהפרס שעומד ליפול בגורלו של המשתתף בגורל מונח לפניו, ועל זה גופא מטיל גורל מי יקבל הכסף הזה. שכל אחד מהמשתתפים מניח משלו על שולחן הקוביא, כי אז יש ספק שכל אחד בטוח בלבו שכסף זה שלו המונח לפניו - יוחזר לו עם תוספת הרווח. ועל כן בעומק לבו אינו מקנה בלב שלם וזה נשאר שלו, ולכן יש כאן חשש גזל למי שזכה בכסף, וזהו משחק בקוביא שאסרו חז"ל. אבל בהגרלות כגון מפעל הפיס שהכסף משולם לסוכנות המפעל, הקונה יודע בבירור שכסף זה לא יוחזר אליו, אלא הסוכן יעבירו לסוכנות המקומית ויושם בבנק, ואח"כ יעבירו ללשכה הראשית, ואין לקונה כל צפייה שכסף זה יוחזר אליו, אלא המפעל ודאי זוכה בהם לחלוטין. וע"כ אין חשש שמא לא התכוון להקנות את הכסף לחלוטין. אלא יש בלבו תקוה שבסופו של דבר לאחר כמה ימים, זה (כסף הקניה) יגרום לו רווח כפול ומכופל, משום שהמספר שלו יזכה בסכום גדול. תקוה כזו יש לכל משקיע בעסק, שמקווה להרוויח מההשקעה שהשקיע, אבל אם תקוותו נכזבת אין בזה כדי לעשות את ההשקעה לגזל. וזה גם לא בכלל חומד ממון חברו.

וסברה נוספת, כיון שהנהלת מפעל הפיס מוכרת תעודות הגרלה, והתמורה היא עצמה שווה כסף, ויש לה ערך, כי ניתן למכרה לאחרים, וגם ספרדי יכול למוכרה לאשכנזי, שלדעת הכל אין זה בשבילו משחק של קוביא אסורה, אין זה דומה למה שהמחבר אוסר משום קוביא.

8) רבני מכון משפטי ארץ, "קלפים והימורים", אמונת עתיד, 100 (תמוז תשע"ג), עמ' 27-28

שאלות: האם מותר לשחק 'פוקר'? האם מותר להשתמש בכסף שמרוויחים ממשחק זה, אם אין אפשרות להחזיר אותו למי שנלקח ממנו? האם מותר לעבוד במקום כזה, בתפקיד האדם שמערבב ומחלק את הקלפים, ולקבל על כך תשלום? תשובה: לדעת השולחן ערוך יש לאסור משחקי הימורים, משום גזל מדרבנן, היות והשחקנים אינם מתכוונים באמת להקנות את הכסף. הרמ"א שם מתיר משחקי הימורים למי שיש לו עבודה קבועה שממנה הוא מתפרנס. אף לדעת השולחן ערוך האוסרת, לאחר שהכסף ניתן, מותר לך להשאיר אותו אצלך, אמנם אם ברצונך לצאת ידי שמים, ראוי שתחזירו (הרב יעקב ישעיהו בלוי, פתחי חושן ה' גניבה פרק ד הערות ח-ט).

גם אם הינך סומך על הרמ"א המתיר משחקי הימורים למי שיש לו מלאכה קבועה, בודאי אין רוח חכמים נוחה מעבודה זו בתחום זה מבחינות שונות, וכדאי למצוא פרנסה אחרת. כמו שמבואר ברמב"ם (הל' גזלה ואבדה ו, יא): "המשחק בקוביא... שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישבונו של עולם". וכן כתב הרשב"א (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רנב) "שאלה: מי שנשבע שלא ישחק בקוביא, עד זמן ידוע, ואחר כך בא לישאל על נדרו, ואמר שהוא מתיירא שמא יתקפנו יצרו, ולא יוכל להעמיד עצמו, ונמצא עושה שתי רעות: משחק, ועובר על שבועתו. בכי האי, נזקקין, או לא? תשובה: מסתברא שאין נזקקין לו. דשחוק בקוביא, עבירה היא, ואין מתירין נדר לעבירה. ואם מפני שלא יכשילנו יצרו לעבירה, ישיבוע ליצרו".

...נסיים בדברי הרדב"ז (הרב דוד בן זמרה, שו"ת רדב"ז חלק א סימן תקיז): "ומיהו אם הוא רגיל בכך יש לבית דין לקנסו ולהענישו בגופו ולהפקיר את ממונו כפי הוראת השעה להעמיד המשפט על היושר... לא יתעסקו וימשכו כל כך אחר השחוק אשר הולך יועצים שולל והחרוב במים גדולים". דבריהם של חכמים ברורים, ואשרי מי ששומע להם, ופורש מעבודה זו.

9) הרב מרדכי אליהו, שו"ת הרב הראשי, תשמ"ח-תשמ"ט, סימן עו

שאלה: לכבוד הראשון לציון והרב הראשי לישראל מו"ר הרה"ג רבי מרדכי אליהו שליט"א. בעניין רכישת כרטיס להגרלה של "מפעל הפיס", האם יש בזה צד איסור או לאו? הנה הרמב"ם כתב לענין משחק בקוביא, שיש בזה גזל מדרבנן, ולכאורה אין הבדל בין משחק בקוביא לבין הרוכש כרטיס של "מפעל הפיס". וכן משמע בשולחן ערוך לאסור, שכתב: "וכן משחק בקוביא והיא שלא תהיה לו אומנות, אלא הוא, הואיל ואינו עוסק בישבונו של עולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא, שהוא אבק גזל". משמע מדבריו, שאם יש לו מלאכה אחרת, ומשה שמשחק בקוביא זה לשם הנאה בלבד, לא חוששים שיעיד עדות שקר, לכן הוא כשר לעדות. אמנם, בנידון דנן (שכאן), נראה לכאורה כי עיקר מחשבתו של רוכש הכרטיס היא לא ליהנות מהמשחק, אלא להרוויח את דמי הזכייה. מה דעתו של כבוד הרב, האם מותר לרוכש כרטיס הגרלה של "מפעל הפיס" או אסור? תשובה: כב' הראשון לציון (הראשון לציון) בקשני להשיבך: נהגו להקל בזה, כיוון שחלק ניכר מכספי מפעל הפיס מגיעים למוסדות צדקה, חינוך וחסד. עיין בספר "אוזני יהושע" עמ' צ"ה שדן להקל בזה. יה"ר שתזכה לברכה והצלחה בכל מעשה ידיך.

מקור 1 – משחק בקוביא

למדו יחדיו את הגמרא הבאה (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כד:

משחק בקוביא מאי קא עביד

אמר רמי בר חמא משום דהוה אסמכתא ואסמכתא לא קניא

רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא אלא לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם

מאי בינייהו? איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי

ותנן א"ר יהודה אימתי בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא הרי זה כשרים.

ביאור

מאי קא עביד – מה עשה שבגינו נפסל למשפט? אסמכתא – התחייבות אך ללא גמירות דעת, ללא רצון מוחלט, כמו במקרה שלנו, שהשחקן סבור שינצח במשחק ויזכה בכסף (רש"י). לאו אסמכתא היא – מדובר בגמירות דעת ממש, שהרי שני השחקנים מבינים כי לא יכול להיות שינצחו כל הזמן ללא הפסד (רש"י). יישובו של עולם – אינם עובדים בעבודה יצרנית אלא משיגים כסף ללא טרחה, ומתוך כך אינם חסים על ממונם של אחרים. מאי בינייהו? איכא בינייהו – מה ההבדל ההלכתי בניהם? יש הבדל והוא... דגמר אומנותא אחריתי – שלמד אומנות אחרת (מקצוע אחר).

1) סכם את סברות החכמים השונות (רמי בר חמא ורב ששת) בנוגע לשאלה מדוע נפסל המשחק בקוביא לעדות?

2) האם יש הבדל עקרוני להלכה בין הסברות? אם כן, באיזה מקרה?

הידעת?

המילה קובייה הגיע ללשון חז"ל מיוונית (κῦβεια) שמשמעותה היא משחק מזל בקוביות וכיוצא בזה.

מקור 2 – מלוה ברבית

למדו יחדיו את הגמרא הבאה (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כה.

אמר רבא לוח ברבית פסול לעדות

והאנן תנן מלוה ברבית! מלוה הבאה ברבית

בר ביניתוס אסהידו ביה תרי סהדי חד אמר קמי דידי אוזיף בריביתא וחד אמר לדידי אוזפי בריביתא

פסליה רבא לבר ביניתוס

והא רבא הוא דאמר לוח ברבית פסול לעדות והוה ליה רשע והתורה אמרה אל תשת רשע עד

רבא למעמיה דאמר רבא אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע

ביאור

רבית – קבלת תמורה על עצם ההלוואה, כגון נתינת מתנה למלווה בנוסף להחזרת הכסף. **והאנן תנן** – והרי שנינו במשנה מלוה ברבית ולא לוח. **מלוה הבאה ברבית** – האות מ"ם בחיריק. כל השותפים בהלוואת הרבית פסולים. **בר ביניתוס אסהידו ביה תרי סהדי** – בר ביניתוס (שם של אדם) העידו עליו שני עדים. **קמי דידי אוזיף בריביתא** – ראיתי שהלווה ברבית **לדידי אוזפי בריביתא** – הוא הלווה לי ברבית. **והא רבא הוא דאמר לוח ברבית פסול לעדות, והוה לי רשע, והתורה אמרה אל תשת רשע עד** – העד השני הודה שलोה ברבית. **אם כן, לפי רבא יוצא שהוא פסול לעדות, אז איך רבא הרשיע את בר ביניתוס, שהרי יש רק עד אחד כשר כי העד השני נחשב רשע וע"פ התורה פסול לעדות? אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע** – ככלל, אדם אינו יכול להעיד על הקרובים אליו. רבא סובר שאדם אינו יכול להעיד על עצמו, כי הוא נחשב קרוב לעצמו, לכן לא מקבלים את חלק עדותו על עצמו. עם זאת, הוא יכול להעיד על אחרים. יוצא אם כן, שאנו לא מקבלים את עדות העד השני על לקיחת הלוואה בריבית, ולכן הוא נחשב עדיין עד כשר ואפשר להשתמש בעדותו כדי להרשיע את בר ביניתוס.

(1) איך מתרצת הגמרא את העובדה שכתוב במשנה "מלוה ברבית" פסול לעדות בעוד רבא אומר ש"לוח ברבית פסול לעדות"?

(2) לשם מה לדעתכם הביאה הגמרא את סיפור האגדתא על רבא ובר ביניתוס?

הידעת?

הריבית האסורה מהתורה נקראת "רבית קצוצה" מכיוון שקבעו ("קצצו") את הכסף הנוסף / התמורה להלוואה מראש.

מקור 3 – מפריחי יונים

למדו יחדיו את הגמרא הבאה (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כה. – כה:

מאי מפריחי יונים הכא תרגומה אי תקדמיה יונך ליון

רבי חמא בר אושעיא אמר ארא

מאן דאמר אי תקדמיה יונך ליון מ"ט לא אמר ארא? אמר לך ארא מפני דרכי שלום בעלמא

ומאן דאמר ארא מאי טעמא לא אמר אי תקדמיה יונך ליון? אמר לך היינו משחק בקוביא

ביאור

הכא תרגומה – תרגמו, הסבירו. אי תקדמיה יונך ליון – אדם שעושה מירוצי יונים ואומר "אם יונתך תקדים את יונתי". ארא – אדם שמלמד את יוניו לגרום ליונים אחרים להגיע לביתו במקום לבית בעליהם המקוריים, ויש בכך משום גזל (רש"י). מ"ט (מאי טעמא) לא אמר ארא – למה מי שסובר שהכוונה במפריחי יונים היא לאנשים שעושים מירוצי יונים אינו סובר את הטעם של ארא? ארא מפני דרכי שלום בעלמא – לא מדובר בגזל גמור מכיוון שאין לבעל יונים בעלות ממש עליהן, שהרי גדלות ביתו מאליהן (רש"י). מאי טעמא לא אמר אי תקדמיה יונך ליון – למה מי שסובר שהכוונה במפריחי יונים היא לארא אינו סובר את הטעם של אנשים שעושים מירוצי יונים? היינו משחק בקוביא – אם נסביר שמדובר במירוצי יונים, זה נכנס תחת הקטגוריה של משחקי מזל ואין שום הבדל בין זה לבין המשחק בקוביא.

(1) מהם שני הפירושים השונים ל"מפריחי יונים"?

(2) מדוע מי שסובר את הפירוש הראשון אינו סובר את הפירוש השני, ולהיפך?

(3) ***האם אתם יכולים לחשוב על הבדל בין מפריחי יונים (לפי הפירוש הראשון) והמשחק בקוביא?

הידעת?

רבים טועים לחשוב שבן הזוג של היונה הוא התור, בעוד מדובר על ציפור אחרת אם כי דומה. בן הזוג של היונה נקרא יון.

מקור 4 – סוחר שביעית

למדו יחדיו את הגמרות הבאות (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כה:

סוחר שביעית אלו שנושאים ונותנים בפירות שביעית ואימתי חזרתן משתגיע שביעית אחרת ויבדלו וא"ר נחמיה לא חזרת דברים בלבד אמרו אלא חזרת ממון כיצד אומר אני פלוני בר פלוני כינסתי מאתים זוז בפירות שביעית והרי הן נתונים במתנה לעניים

תלמוד בבלי סנהדרין כו.

א"ר שמעון בתחילה היו קוראים אותן אוספי שביעית מאי קאמר? אמר רב יהודה ה"ק בתחילה היו אומרים אוספי שביעית כשרין סוחרין פסולין משרבו ממציא מעות לעניים ואזלי עניים ואספי להו ומייתו חזרו לומר אחד זה ואחד זה פסולין

ביאור

ואימתי חזרתן – איך יכולים לחזור בתשובה? ויבדלו – שלא יסחרו בפירות שביעית. לא חזרת דברים בלבד אלא חזרת ממון – לא מספיק שהאדם, סוחר השביעית לשער, רק יגיד שמעתה והילך יפסיק, אלא עליו הוא צריך להחזיר את הסכום שהרוויח ממסחר בפירות שביעית בשנים הקודמות על ידי נתינתו כמתה לעניים. בתחילה היו קוראים אותן אוספי שביעית – אנשים שאוספים לעצמם הרבה פירות שביעית. מאי קאמר – מה רצה ר' שמעון ללמד אותנו בדיוק זה? משרבו ממציא מעות לעניים ואזלי עניים ואספי להו ומייתו – משרבו אוספי השביעית אשר שילמו לעניים כדי שהאחרונים ילכו, יאספו ויביאו להם פירות, ובעצם עשו את זה כמסחר לכל דבר.

1) למה תקנתו של סוחר השביעית היא בנתינת הכסף לעניים ולא, למשל, בקניית ספרי קודש לבית הכנסת?

2) מה הייתה הסיבה שבגינה נכללו גם אוספי השביעית בפסולי המשפט?

הידעת?

לפי הרמב"ם, שלבי החזרה בתשובה הם חרטה גמורה, וידוי בפה וקבלה לעתיד.

מקור 1 – דעת הרב עובדיה⁸ זצ"ל בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ז, חושן משפט סימן ו'

נשאלתי האם מותר מן הדין להשתתף בקניית כרטיסי הגרלה של מפעל הפיס: במשנה סנהדרין (כד ב) שנינו, אלו הפסולים לעדות, המשחק בקוביא...

...ותבט עיני להרב הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' שנשאל בנידון דידן, האם מותר לקנות כרטיסי הגרלה של מפעל הפיס? והשיב, שאין לאסור מטעם איסור שחוק בקוביא דהוי גזל מדבריהם משום דאסמכתא לא קניא. דשאני (שונה) התם [במשחק בקוביא] שהסכום המסוים שעליו שיחקו הוא ממונו הפרטי של המנוצח, ומוכרח הוא לתת למנוצח מה שקצבו ביניהם, ולפעמים אף מפסיד כל ממונו ע"י השחוק בקוביא, והוא אינו מקנה לו בכל לבו, וחשיב שפיר אסמכתא, שיש בו איסור גזל מדבריהם. מה שאין כן ענין ההגרלה של הפיס שאוספים סכומים גדולים מן המשתתפים בהגרלה, ואינו ענין של ניצחון שלוקח מה ששייך לחברו, אלא ענין של מזל, וכמו שנוהגים להגריל על ספר תורה או על מגילה בתיק של כסף וכיוצא בזה.

ונעלם מעיני הבדולח [של הרב עובדיה הדאיה] מה שכתב הגאון הרב יוסף חיים בשו"ת רב פעלים... שיש חילוק בין הגרלה על חפץ או ספר תורה. שהזוכה אינו נוטל מן המעות של המשתתפים בהגרלה, אלא את החפץ או הספר תורה שעדיין שייך לבעליו, והוא נותנו לו ברצון לאחר שקיבל דמיו ויותר. מה שאין כן הנוטל מעות של ההגרלה אשר המשתתפים בה נתנו מכספם הפרטי, והזוכה בפיס לוקח מכסף המשתתפים, הוי ליה גזל מדבריהם. ואם כן אין שום ראייה מהמעשים שבכל יום שעושים הגרלה על ס"ת או חפץ אחר, לנידון ההגרלה של מפעל הפיס, שהזוכה נוטל מעות השייכים למשתתפים.

ומרן השו"ע כתבו בהדיא (שם, לגבי משחק בקוביא) "והוא שאין לו אומנות אלא הוא", אך זהו רק לענין לפוסלו לעדות, אבל לענין איסור גזל מדבריהם מטעם אסמכתא, גם כשיש לו אומנות אחרת, איסורא מיהא איכא [יש בכל זאת איסור], וכמפורש בדבריהם. ואם כי הרמ"א כתב שפשט המנהג לשחוק בקוביא, וחלק על מרן השולחן ערוך, אגן בדידן (אנחנו) קבלנו עלינו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר... מסקנא דדינא שהספרדים ועדות המזרח אסור להם להשתתף בקניית כרטיסי מפעל הפיס, וכל שכן כרטיסי ספורט למיניהם שמשחקים בשבת ומחללים שבת בפרהסיא, ונמצא שהוא מסייע ידי עוברי עבירה. ואף לאשכנזים יש לאסור בזה.

(1) איזו טענה, בשם הרב חיים, טען הרב עובדיה כנגד טענתו של הרב הדאיה (פסקה שלישית)?

(2) מהי מסקנתו של הרב עובדיה? על איזה פוסק הוא מבסס את דבריו?

⁸ הרב עובדיה יוסף זצ"ל היה פוסק ומחבר ספרדי, כיהן כרב הראשי הספרדי ("הראשון לציון") ונחשב בעיני רבים ככביר הרבנים הספרדים בדורו. בהלוותו השתתפו כחצי מיליון איש, ככל הנראה ההלוויה הגדולה ביותר בתולדות מדינת ישראל.

מקור 2 – דעת הרב שפירא⁹ זצ"ל בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, "רכישת כרטיסי פיס", תחומין, ה (תשמ"ה), עמ' 301

כבוד ידידי הגאון רבי עובדיה יוסף [שליט"א] הביע דעתו לאסור משום שהוי בכלל משחק בקוביא. וטעמו, הואיל ואם במשחק קוביא כהאי גוונא יש ענין של גזל, נחלקו המחבר והרמ"א, לכן פסק שלספרדים שקבלו הוראת המחבר שמחמיר בדבר גם תעודת פיס בכלל האיסור. אבל לענ"ד (לעניות דעתי) אין זה דומה למה שנחלקו בשו"ע.

ראשית כל אעיר שלפני כל בירור, יש לדעת כלל גדול כי דבר שנהגו בו כלל ישראל אין להרהר אחריהם, שחש ושלוש לומר שכלל ישראל יכשלו בעבירה. יש הרבה מקורות שגדולי ישראל הזכירו בספריהם את המנהג של קניית שטרי הגרלה, וגם דנו אם יש בזה משום חולשה בביטחון בה', ואלו היה ספק של גזל, היו חוששים להורות נגד המחבר אפילו לאשכנזים. יש רק לברר מדוע באמת אין זה בכלל משחק בקוביא, שהרי חלוקת הפרסים היא ע"י הטלת גורל.

...הדבר נראה פשוט שחשש גזל אין כאן, משום שחז"ל אסרו רק כשהפרס שעומד ליפול בגורלו של המשתתף בגורל מונח לפניו, ועל זה גופא מטיל גורל מי יקבל הכסף הזה. שכל אחד מהמשתתפים מניח משלו על שולחן הקוביא, כי אז יש ספק שכל אחד בטוח בלבו שכסף זה שלו המונח לפניו - יוחזר לו עם תוספת הרווח. ועל כן בעומק לבו אינו מקנה בלב שלם וזה נשאר שלו, ולכן יש כאן חשש גזל למי שזכה בכסף, וזהו משחק בקוביא שאסרו חז"ל. אבל בהגרלות כגון מפעל הפיס שהכסף משולם לסוכנות המפעל, הקונה יודע בבירור שכסף זה לא יוחזר אליו, אלא הסוכן יעבירו לסוכנות המקומית ויושם בבנק, ואח"כ יעבירו ללשכה הראשית, ואין לקונה כל צפייה שכסף זה יוחזר אליו, אלא המפעל ודאי יזכה בהם לחלוטין. וע"כ אין חשש שמא לא התכוון להקנות את הכסף לחלוטין. אלא יש בלבו תקוה שבסופו של דבר לאחר כמה ימים, זה (כסף הקניה) יגרום לו רווח כפול ומכופל, משום שהמספר שלו יזכה בסכום גדול. תקוה כזו יש לכל משקיע בעסק, שמקווה להרוויח מההשקעה שהשקיע, אבל אם תקוותו נכזבת אין בזה כדי לעשות את ההשקעה לגזל. וזה גם לא בכלל חומד ממון חברו.

וסברה נוספת, כיון שהנהלת מפעל הפיס מוכרת תעודות הגרלה, והתמורה היא עצמה שווה כסף, ויש לה ערך, כי ניתן למכרה לאחרים, וגם ספרדי יכול למוכרה לאשכנזי, שלדעת הכל אין זה בשבילו משחק של קוביא אסורה, אין זה דומה למה שהמחבר אוסר משום קוביא.

(1) מנה שלוש סברות שהרב שפירא מציין כדי להתיר השתתפות בהגרלות של מפעל הפיס:

(2) מדוע לדעתך קניית שטר הגרלה יכול להתפרש כחוסר ביטחון בה'? לכאורה, אפשר לומר שזה מייצג ביטחון בה', האדם מאמין שה' יעזור לו לזכות בפרס?

⁹ הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא שימש כרב הראשי לישראל וכראש ישיבת "מרכז הרב" מאז פטירת הרצי"ה קוק ועד לפטירתו שלו. נחשב לדמות רבנית מרכזית בציונות הדתית.

מוקד 3 – דעת רבני מכון "משפטי ארץ"¹⁰

בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

רבני מכון משפטי ארץ, "קלפים והימורים", אמונת עתיר, 100 (תמוז תשע"ג), עמ' 27-28

שאלות: האם מותר לשחק 'פוקר'? האם מותר להשתמש בכסף שמרוויחים ממשחק זה, אם אין אפשרות להחזיר אותו

למי שנלקח ממנו? האם מותר לעבוד במקום כזה, בתפקיד האדם שמערב ומחלק את הקלפים, ולקבל על כך תשלום?

תשובה: לדעת השולחן ערוך יש לאסור משחקי הימורים, משום גזל מדרבנן, היות והמשחקנים אינם מתכוננים באמת להקנות את הכסף. הרמ"א שם מתיר משחקי הימורים למי שיש לו עבודה קבועה שממנה הוא מתפרנס. אף לדעת השולחן ערוך האוסרת, לאחר שהכסף ניתן, מותר לך להשאיר אותו אצלך, אמנם אם ברצונך לצאת ידי שמים, ראוי שתחזירו (הרב יעקב ישעיהו בלוי, פתחי חושן ה' גניבה פרק ד הערות ח-ט).

גם אם הינך סומך על הרמ"א המתיר משחקי הימורים למי שיש לו מלאכה קבועה, בודאי אין רוח חכמים נוחה מעבודה זו בתחום זה מבחינות שונות, וכדאי למצוא פרנסה אחרת. כמו שמבואר ברמב"ם (הל' גזלה ואבדה ו, יא): "המשחק בקוביא... שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישבונו של עולם". וכן כתב הרשב"א (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רנב) "שאלה: מי שנשבע שלא ישחק בקוביא, עד זמן ידוע, ואחר כך בא לישאל על נדרו, ואמר שהוא מתיירא שמא יתקפנו יצרו, ולא יוכל להעמיד עצמו, ונמצא עושה שתי רעות: משחק, ועובר על שבועתו. בכי האי, נזקקין, או לא? תשובה: מסתברא שאין נזקקין לו. דשחוק בקוביא, עבירה היא, ואין מתירין נדר לעבירה. ואם מפני שלא יכשילנו יצרו לעבירה, ישיבוע ליצרו".

...נסיים בדברי הרדב"ז (הרב דוד בן זמרה, שו"ת רדב"ז חלק א סימן תקיז): "ומיהו אם הוא רגיל בכך יש לבית דין לקנסו ולהענישו בגופו ולהפקיר את ממונו כפי הוראת השעה להעמיד המשפט על היושר... לא יתעסקו וימשכו כל כך אחר השחוק אשר הולך יועצים שולל והחרוב במים גדולים". דבריהם של חכמים ברורים, ואשרי מי ששומע להם, ופורש מעבודה זו.

(1) מבחינה הלכתית "קרה", מה דינו של כסף שזכית בו במשחקי הימורים? התייחס לדעת השו"ע והרמ"א (פסקה ראשונה):

(2) האם פסיקת רבני המכון רואה בעין טובה את משחקי הימורים? הבא שלוש הוכחות / מקורות רבניים לתשובתך:

¹⁰ מכון משפטי ארץ הינו כולל דיינות ומכון העוסק במחקר יישומי של המשפט העברי. הוא פועל בצמוד לעפרה ומטרתו מתן מענה תורני לשאלות העולות במשפט המודרני.

מקור 4 – דעת הרב מרדכי אליהו¹¹ זצ"ל

בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

הרב מרדכי אליהו, שו"ת הרב הראשי, תשמ"ח-תשמ"ט, סימן עו

שאלה: לכבוד הראשון לציון והרב הראשי לישראל מו"ר הרה"ג רבי מרדכי אליהו שליט"א. בעניין רכישת כרטיס להגרלה של "מפעל הפיס", האם יש בזה צד איסור או לאו? הנה הרמב"ם כתב לענין משחק בקוביא, שיש בזה גזל מדרבנן, ולכאורה אין הבדל בין משחק בקוביא לבין הרוכש כרטיס של "מפעל הפיס". וכן משמע בשולחן ערוך לאסור, שכתב: "וכן משחק בקוביא והיא שלא תהיה לו אומנות, אלא הוא, הואיל ואינו עוסק בישבו של עולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא, שהוא אבק גזל". משמע מדבריו, שאם יש לו מלאכה אחרת, ומשה שמשחק בקוביא זה לשם הנאה בלבד, לא חוששים שיעיד עדות שקר, לכן הוא כשר לעדות. אמנם, בנידון דנן (שכאן), נראה לכאורה כי עיקר מחשבתו של רוכש הכרטיס היא לא ליהנות מהמשחק, אלא להרוויח את דמי הזכייה. מה דעתו של כבוד הרב, האם מותר לרכוש כרטיס הגרלה של "מפעל הפיס" או אסור? תשובה: כב' הראש"ל (הראשון לציון) בקשני להשיבך: נהגו להקל בזה, כיוון שחלק ניכר מכספי מפעל הפיס מגיעים למוסדות צדקה, חינוך וחסד. עיין בספר "אוזני יהושע" עמ' צ"ה שדן להקל בזה. יה"ר שתזכה לברכה והצלחה בכל מעשה ידיך.

(1) השאלה שנשאלה את הרב מכילה מידע רב שמספק לנו חומר רקע לנושא. סכמו את דעת הרמב"ם והשו"ע וטעמם בנוגע למשחק בקוביא:

(2) תשובת הרב אליהו פנתה למישור אחר בדיון. מדוע, לדעתו, יש להקל בהשתתפות בהגרלות מפעל הפיס? האם אתם יכולים לחשוב על דוגמה המחזקת את פסיקתו?

¹¹ הרב מרדכי צמח אליהו היה פוסק, מקובל ומנהיג דתי. כיהן בתפקיד הראשון לציון והרב הראשי לישראל.

מקור 1 – משחק בקוביא

למדו יחדיו את הגמרא הבאה (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כד:

משחק בקוביא מאי קא עביד

אמר רמי בר חמא משום דהוה אסמכתא ואסמכתא לא קניא

רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא אלא לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם

מאי בינייהו? איכא בינייהו דגמר אומנותא אחריתי

ותנן א"ר יהודה אימתי בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא הרי זה כשרים.

ביאור

מאי קא עביד – מה עשה שבגינו נפסל למשפט? **אסמכתא** – התחייבות אך ללא גמירות דעת, ללא רצון מוחלט, כמו במקרה שלנו, שהשחקן סבור שינצח במשחק ויזכה בכסף (רש"י). **לאו אסמכתא היא** – מדובר בגמירות דעת ממש, שהרי שני השחקנים מבינים כי לא יכול להיות שינצחו כל הזמן ללא הפסד (רש"י). **ואסמכתא לא קניא** – אין מדובר על קניין גמור ויוצא שנחשב גזלן. **יישובו של עולם** – אינם עובדים בעבודה יצרנית אלא משיגים כסף ללא טרחה, ומתוך כך אינם חסים על ממונם של אחרים. **מאי בינייהו?** **איכא בינייהו** – מה ההבדל ההלכתי בניהם? יש הבדל והוא...**דגמר אומנותא אחריתי** – שלמד אומנות אחרת (מקצוע אחר).

3) סכם את סברות החכמים השונות (רמי בר חמא ורב ששת) בנוגע לשאלה מדוע נפסל המשחק בקוביא לעדות? לפי רמי בר חמא, הסיבה לפסילת המשחק בקוביא הוא מהיותו גזלן, מכיוון שהמפסיד במשחק אינו מקנה בלב שלם את הכסף. לדעת רב ששת, הסיבה היא שהמשחק בקוביא איננו אמן, איננו עוסק בפיתוח העולם אלא משיג את כספו בלא טרחה, ומתוך כך לא רגיש לערכו של כסף בשביל אנשים אחרים, ולא יכול להיות עד נאמן במשפט.

4) האם יש הבדל עקרוני להלכה בין הסברות? אם כן, באיזה מקרה? כן, במקרה ובו למשחק בקוביא יש אמנות נוספת מלמד המשחק. לפי רמי בר חמא, עדיין מדובר בגזל כי הכסף בלאו הכי איננו ניתן מגמירות דעת, ואילו לפי רב ששת, מכיוון שהוא מפתח את העולם במלאכתו האחרת, יהיה ראוי לשמש כעד.

הידעת?

המילה קובייה הגיע ללשון חז"ל מיוונית (κουβεία) שמשמעותה היא משחק מזל בקוביות וכיוצא בזה.

מקור 2 – מלוה ברבית

למדו יחדיו את הגמרא הבאה (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כה.

אמר רבא לזה ברבית פסול לעדות
 והאנן תנן מלוה ברבית! מלוה הבאה ברבית
 בר ביניתוס אסהידו ביה תרי סהדי חד אמר קמי דידי אוזיף בריביתא וחד אמר לדידי אוזפי בריביתא
 פסליה רבא לבר ביניתוס
 והא רבא הוא דאמר לזה ברבית פסול לעדות והוה ליה רשע והתורה אמרה אל תשת רשע עד
 רבא למעמיה דאמר רבא אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע
ביאור

רבית – קבלת תמורה על עצם ההלוואה, כגון נתינת מתנה למלווה בנוסף להחזרת הכסף. והאנן תנן – והרי שנינו במשנה מלוה ברבית ולא לזה. **מלוה הבאה ברבית** – האות מ"ם בחיריק. כל השותפים בהלוואת הרבית פסולים. **בר ביניתוס אסהידו ביה תרי סהדי** – בר ביניתוס (שם של אדם) העידו עליו שני עדים. **קמי דידי אוזיף בריביתא** – ראיתי שהלווה ברבית **לדידי אוזפי בריביתא** – הוא הלווה לי ברבית. והא רבא הוא דאמר לזה ברבית פסול לעדות, והוה לי רשע, והתורה אמרה אל תשת רשע עד – העד השני הודה שלוה ברבית. אם כן, לפי רבא יוצא שהוא פסול לעדות, אז איך רבא הרשיע את בר ביניתוס, שהרי יש רק עד אחד כשר כי העד השני נחשב רשע וע"פ התורה פסול לעדות? **אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע** – ככלל, אדם אינו יכול להעיד על הקרובים אליו. רבא סובר שאדם אינו יכול להעיד על עצמו, כי הוא נחשב קרוב לעצמו, לכן לא מקבלים את חלק עדותו על עצמו. עם זאת, הוא יכול להעיד על אחרים. יוצא אם כן, שאנו לא מקבלים את עדות העד השני על לקיחת הלוואה ברבית, ולכן הוא נחשב עדיין עד כשר ואפשר להשתמש בעדותו כדי להרשיע את בר ביניתוס.

3) איך מתרצת הגמרא את העובדה שכתוב במשנה "מלוה ברבית" פסול לעדות בעוד רבא אומר "שלוה ברבית פסול לעדות"? שההתייחסות היא לא רק לאחת הדמויות בתהליך ההלוואה, אלא ההסתכלות היא על על הדמויות במלוה (חיריק במ"ם). ממילא אין מחלוקת בין המובן מפשט המשנה (נותן ההלוואה) לדברי רבא (מקבל ההלוואה).

4) לשם מה לדעתכם הביאה הגמרא את סיפור האגדתא על רבא ובר ביניתוס? הגמרא הביאה את הסיפור כדי לחזק ולאשש את האמירה שרבא סובר שהלווה בריבית פסול גם הוא לעדות. שהרי זו טענת הגמרא כלפיו, שהיה לכאורה צריך העד להיפסל ברגע שהודה שהוא לקח הלוואה ברבית.

הידעת?

הריבית האסורה מהתורה נקראת "רבית קצוצה" מכיוון שקבעו ("קצצו") את הכסף הנוסף / התמורה להלוואה מראש.

מקור 3 – מפריחי יונים

למדו יחדיו את הגמרא הבאה (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כה. – כה:

מאי מפריחי יונים הכא תרגומה אי תקדמיה יונך ליון

רבי חמא בר אושעיא אמר ארא

מאן דאמר אי תקדמיה יונך ליון מ"ט לא אמר ארא? אמר לך ארא מפני דרכי שלום בעלמא

ומאן דאמר ארא מאי טעמא לא אמר אי תקדמיה יונך ליון? אמר לך היינו משחק בקוביא

ביאור

הכא תרגומה – תרגמו, הסבירו. אי תקדמיה יונך ליון – אדם שעושה מירוצי יונים ואומר "אם יונתך תקדים את יונתי". ארא – אדם שמלמד את יוניו לגרום ליונים אחרים להגיע לביתו במקום לבית בעליהם המקוריים, ויש בכך משום גזל (רש"י). מ"ט (מאי טעמא) לא אמר ארא – למה מי שסובר שהכוונה במפריחי יונים היא לאנשים שעושים מירוצי יונים אינו סובר את הטעם של ארא? ארא מפני דרכי שלום בעלמא – לא מדובר בגזל גמור מכיוון שאין לבעל יונים בעלות ממש עליהן, שהרי גדלות בביתו מאליהן (רש"י). מאי טעמא לא אמר אי תקדמיה יונך ליון – למה מי שסובר שהכוונה במפריחי יונים היא לארא אינו סובר את הטעם של אנשים שעושים מירוצי יונים? היינו משחק בקוביא – אם נסביר שמדובר במירוצי יונים, זה נכנס תחת הקטגוריה של משחקי מזל ואין שום הבדל בין זה לבין המשחק בקוביא.

4) מהם שני הפירושים השונים ל"מפריחי יונים"?

פירוש אחד אומר שמפריחי יונים הם אלו אשר מארגנים / משתתפים תחרויות בין יונים על כסף או רווח כלשהו. בעוד פירוש שני מסביר שמדובר ברנשים המאלפים את יוניהם לגרום ליונים אחרות לעזוב את שובכם המקורי ולעבור לרשות בעל היונים המאולפות.

5) מדוע מי שסובר את הפירוש הראשון אינו סובר את הפירוש השני, ולהיפך?

מי שסובר את הפירוש הראשון אינו חושב שהיונים נחשבות כרכושו של אדם אלא גדלות בביתו מעצמן, וממילא לא מדובר על גזל ואין סיבה לפסול. מי שסובר את הפירוש השני לא סובר את הפירוש הראשון כי טוען שאין הבדל רעיוני בין מהמרי תחרויות יונים ומשחקים בקוביא, אז לכאורה יש ייתור בדברי המשנה.

6) ***האם אתם יכולים לחשוב על הבדל בין מפריחי יונים (לפי הפירוש הראשון) והמשחק בקוביא?

כן, אפשר לטעון שלמפריחי יונים יש יותר שליטה על תוצאות הניצחון, בעוד משחקים בקוביא תלויים לחלוטין במזל. מן הצד השני, אפשר לטעון שהמשחק בקוביא מכיר את חוקי המשחק ובטוח בעצמו שינצח, בעוד מפריחי היונים תלוי בגורם חיצוני (היונה) והוא פחות שולט על התוצאה.

הידעת?

רבים נוטים לחשוב שבן הזוג של היונה הוא התור, בעוד מדובר על ציפור אחרת אם כי דומה. בן הזוג של היונה נקרא יון.

מקור 4 – סוחר שביעית

למדו יחדיו את הגמרות הבאות (היעזרו בביאור) וענו על השאלות בתחתית הדף:

תלמוד בבלי סנהדרין כה:

סוחר שביעית אלו שנושאים ונותנים בפירות שביעית ואימתי חזרתן משתגיע שביעית אחרת ויבדלו וא"ר נחמיה לא חזרת דברים בלבד אמרו אלא חזרת ממון כיצד אומר אני פלוני בר פלוני כינסתי מאתים זוז בפירות שביעית והרי הן נתונים במתנה לעניים

תלמוד בבלי סנהדרין כו.

א"ר שמעון בתחילה היו קוראים אותן אוספי שביעית מאי קאמר? אמר רב יהודה ה"ק בתחילה היו אומרים אוספי שביעית כשרין סוחרין פסולין משרבו ממציא מעות לעניים ואזלי עניים ואספי להו ומייתו חזרו לומר אחד זה ואחד זה פסולין

ביאור

ואימתי חזרתן – איך יכולים לחזור בתשובה? ויבדלו – שלא יסחרו בפירות שביעית. לא חזרת דברים בלבד אלא חזרת ממון – לא מספיק שהאדם, סוחר השביעית לשער, רק יגיד שמעתה והילך יפסיק, אלא עליו הוא צריך להחזיר את הסכום שהרוויח ממסחר בפירות שביעית בשנים הקודמות על ידי נתינתו כמתה לעניים. בתחילה היו קוראים אותן אוספי שביעית – אנשים שאוספים לעצמם הרבה פירות שביעית. מאי קאמר – מה רצה ר' שמעון ללמד אותנו בדיוק זה? משרבו ממציא מעות לעניים ואזלי עניים ואספי להו ומייתו – משרבו אוספי השביעית אשר שילמו לעניים כדי שהאחרונים ילכו, יאספו ויביאו להם פירות, ובעצם עשו את זה כמסחר לכל דבר.

(3) למה תקנתו של סוחר השביעית היא בנתינת הכסף לעניים ולא, למשל, בקניית ספרי קודש לבית הכנסת? מכיוון שאחת ממטרות השמיטה היא יצירת הזדהות בין העשיר לעני, שבאה לידי ביטוי ברשות לעני לקחת

מתבואת השדה, לכן הצדקה לעני עונה על עיקרון זה.

(4) מה הייתה הסיבה שבגינה נכללו גם אוספי השביעית בפסולי המשפט? הם שילמו לעניים שיאספו ויביאו להם פירות שביעית בכמויות גדולות. באקט זה הם הפכו את פעולותיהם כמסחר, והרי מסחר בפירות שביעית אסור ולכן נפסלו.

הידעת?

לפי הרמב"ם, שלבי החזרה בתשובה הם חרטה גמורה, וידוי בפה וקבלה לעתיד.

מקור 1 – דעת הרב עובדיה¹² זצ"ל בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ז, חושן משפט סימן ו'

נשאלתי האם מותר מן הדין להשתתף בקניית כרטיסי הגרלה של מפעל הפיס? במשנה סנהדרין (כד ב) שנינו, אלו הפסולים לעדות, המשחק בקוביא...

...ותבט עיני להרב הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' שנשאל בנידון דידן, האם מותר לקנות כרטיסי הגרלה של מפעל הפיס? והשיב, שאין לאסור מטעם איסור שחוק בקוביא דהוי גזל מדבריהם משום דאסמכתא לא קניא. דשאני (שונה) התם [במשחק בקוביא] שהסכום המסוים שעליו שיחקו הוא ממונו הפרטי של המנוצח, ומוכרח הוא לתת למנוצח מה שקצבו ביניהם, ולפעמים אף מפסיד כל ממונו ע"י השחוק בקוביא, והוא אינו מקנה לו בכל לבו, וחשיב שפיר אסמכתא, שיש בו איסור גזל מדבריהם. מה שאין כן ענין ההגרלה של הפיס שאוספים סכומים גדולים מן המשתתפים בהגרלה, ואינו ענין של ניצחון שלוקח מה ששייך לחברו, אלא ענין של מזל, וכמו שנוהגים להגריל על ספר תורה או על מגילה בתיק של כסף וכיוצא בזה.

ונעלם מעיני הבדולח [של הרב עובדיה הדאיה] מה שכתב הגאון הרב יוסף חיים בשו"ת רב פעלים... שיש חילוק בין הגרלה על חפץ או ספר תורה. שהזוכה אינו נוטל מן המעות של המשתתפים בהגרלה, אלא את החפץ או הספר תורה שעדיין שייך לבעליו, והוא נותנו לו ברצון לאחר שקיבל דמיו ויותר. מה שאין כן הנוטל מעות של ההגרלה אשר המשתתפים בה נתנו מכספם הפרטי, והזוכה בפיס לוקח מכסף המשתתפים, הוי ליה גזל מדבריהם. ואם כן אין שום ראייה מהמעשים שבכל יום שעושים הגרלה על ס"ת או חפץ אחר, לנידון ההגרלה של מפעל הפיס, שהזוכה נוטל מעות השייכים למשתתפים.

ומרן השו"ע כתבו בהדיא (שם, לגבי משחק בקוביא) "והוא שאין לו אומנות אלא הוא", אך זהו רק לענין לפוסלו לעדות, אבל לענין איסור גזל מדבריהם מטעם אסמכתא, גם כשיש לו אומנות אחרת, איסורא מיהא איכא [יש בכל זאת איסור], וכמפורש בדבריהם. ואם כי הרמ"א כתב שפשט המנהג לשחוק בקוביא, וחלק על מרן השולחן ערוך, אכן בדין (אנחנו) קבלנו עלינו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר... מסקנא דדינא שהספרדים ועדות המזרח אסור להם להשתתף בקניית כרטיסי מפעל הפיס, וכל שכן כרטיסי ספורט למיניהם שמשחקים בשבת ומחללים שבת בפרהסיא, ונמצא שהוא מסייע ידי עוברי עבירה. ואף לאשכנזים יש לאסור בזה.

(3) איזו טענה, בשם הרב חיים, טען הרב עובדיה כנגד טענתו של הרב הדאיה (פסקה שלישית)?

טענתו של הרב הדאיה הייתה שהגרלת הפיס שונה ממשחק בקוביא, מכיוון שבה הניצחון לא בה על חשבון הכסף של חברו. הרב עובדיה טען מנגד, בשם הרב יוסף חיים, שגם כאן מדובר בלקיחת כסף חברו, שהרי המשתתפים בהגרלה נתנו את הכסף מכיסם הפרטי.

(4) מהי מסקנתו של הרב עובדיה? על איזה פוסק הוא מבסס את דבריו?

מסקנתו של הרב עובדיה היא שאל לספרדים ולבני עדות המזרח להשתתף בקניית כרטיסי הגרלות מפעל הפיס. שלא לדבר על משחקי ספורט הנוגעים בחילול שבת. גם לאשכנזים יש לאסור קניית הכרטיסים לדעתו. הוא מסתמך על דברי השו"ע, כדרכו ההלכתית.

¹² הרב עובדיה יוסף זצ"ל היה פוסק ומחבר ספרדי, כיהן כרב הראשי הספרדי ("הראשון לציון") ונחשב בעיני רבים כבכיר הרבנים הספרדים בדורו. בהלוויותו השתתפו כחצי מיליון איש, ככל הנראה ההלוויה הגדולה ביותר בתולדות מדינת ישראל.

מקור 2 – דעת הרב שפירא¹³ זצ"ל בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא, "רכישת כרטיסי פיס", תחומין, ה (תשמ"ה), עמ' 301

כבוד ידידי הגאון רבי עובדיה יוסף [שליט"א] הביע דעתו לאסור משום שהוי בכלל משחק בקוביא. וטעמו, הואיל ואם במשחק קוביא כהאי גוונא יש ענין של גזל, נחלקו המחבר והרמ"א, לכן פסק שלספרדים שקבלו הוראת המחבר שמחבר בדבר גם תעודת פיס בכלל האיסור. אבל לענ"ד (לעניות דעתי) אין זה דומה למה שנחלקו בשו"ע.

ראשית כל אעיר שלפני כל בירור, יש לדעת כלל גדול כי דבר שנהגו בו כלל ישראל אין להרהר אחריהם, שחס ושלום לומר שכלל ישראל יכשלו בעבירה. יש הרבה מקורות שגדולי ישראל הזכירו בספריהם את המנהג של קניית שטרי הגרלה, וגם דנו אם יש בזה משום חולשה בביטחון בה', ואלו היה ספק של גזל, היו חוששים להורות נגד המחבר אפילו לאשכנזים. יש רק לברר מדוע באמת אין זה בכלל משחק בקוביא, שהרי חלוקת הפרסים היא ע"י הטלת גורל.

...הדבר נראה פשוט שחשש גזל אין כאן, משום שחז"ל אסרו רק כשהפרס שעומד ליפול בגורלו של המשתתף בגורל מונח לפניו, ועל זה גופא מטיל גורל מי יקבל הכסף הזה. שכל אחד מהמשתתפים מניח משלו על שולחן הקוביא, כי אז יש ספק שכל אחד בטוח בלבו שכסף זה שלו המונח לפניו - יוחזר לו עם תוספת הרווח. ועל כן בעומק לבו אינו מקנה בלב שלם וזה נשאר שלו, ולכן יש כאן חשש גזל למי שזכה בכסף, וזהו משחק בקוביא שאסרו חז"ל. אבל בהגרלות כגון מפעל הפיס שהכסף משולם לסוכנות המפעל, הקונה יודע בבירור שכסף זה לא יוחזר אליו, אלא הסוכן יעבירו לסוכנות המקומית ויושם בבנק, ואח"כ יעבירו ללשכה הראשית, ואין לקונה כל צפייה שכסף זה יוחזר אליו, אלא המפעל ודאי יזכה בהם לחלוטין. ועי"כ אין חשש שמא לא התכוון להקנות את הכסף לחלוטין. אלא יש בלבו תקוה שבסופו של דבר לאחר כמה ימים, זה (כסף הקניה) יגרום לו רווח כפול ומכופל, משום שהמספר שלו יזכה בסכום גדול. תקוה כזו יש לכל משקיע בעסק, שמקווה להרוויח מההשקעה שהשקיע, אבל אם תקוותו נכזבת אין בזה כדי לעשות את ההשקעה לגזל. וזה גם לא בכלל חומד ממון חברו.

וסברה נוספת, כיון שהנהלת מפעל הפיס מוכרת תעודות הגרלה, והתמורה היא עצמה שווה כסף, ויש לה ערך, כי ניתן למכרה לאחרים, וגם ספרדי יכול למוכרה לאשכנזי, שלדעת הכל אין זה בשבילו משחק של קוביא אסורה, אין זה דומה למה שהמחבר אוסר משום קוביא.

(3) מנה שלוש סברות שהרב שפירא מציין כדי להתיר השתתפות בהגרלות של מפעל הפיס:

1. מדובר על מנהג שהשתרש בכלל ישראל, וחלילה לומר שכלל ישראל נכשלים בעבירה. 2. לא מדובר הגזל מכיוון שהפרס לא מונח ממש לפני המהמר אלא עובר פרוצדורה רבה ומרוחקת מעין המהר, ולכן אין לו צפייה שהכסף יוחזר אליו וזכיית המפעל היא מוחלטת. 3. לכרטיס ההגרלה עצמו יש ערך, שהרי קונוהו יכול למכור אותו למישהו אחר, ולכן אין זה דומה למשחק בקוביא.

(4) מדוע לדעתך קניית שטר הגרלה יכול להתפרש כחוסר ביטחון בה'? לכאורה, אפשר לומר שזה מייצג ביטחון בה', האדם מאמין שה' יעזור לו לזכות בפרס?

אפשר לטעון שהאדם מחפש נתיבים זרים להתעשרות מהירה, ושם מבטחו ב"מספרים" ובמזל במקום לבטוח שה' ישלח לו די צרכו בדרך של פרנסה רגילה.

¹³ הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא שימש כרב הראשי לישראל וכראש ישיבת "מרכז הרב" מאז פטירת הרצי"ה קוק ועד לפטירתו שלו. נחשב לדמות רבנית מרכזית בציונות הדתית.

מקור 3 – דעת רבני מכון "משפטי אריץ"¹⁴

בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

רבני מכון משפטי ארץ, "קלפים והימורים", אמונת עתיר, 100 (תמוז תשע"ג), עמ' 27-28

שאלות: האם מותר לשחק 'פוקר'? האם מותר להשתמש בכסף שמרוויחים ממשחק זה, אם אין אפשרות להחזיר אותו למי שנלקח ממנו? האם מותר לעבוד במקום כזה, בתפקיד האדם שמערבב ומחלק את הקלפים, ולקבל על כך תשלום? **תשובה:** לדעת השולחן ערוך יש לאסור משחקי הימורים, משום גזל מדרבנן, היות והמשחקים אינם מתכונים באמת להקנות את הכסף. הרמ"א שם מתיר משחקי הימורים למי שיש לו עבודה קבועה שממנה הוא מתפרנס. אף לדעת השולחן ערוך האוסרת, לאחר שהכסף ניתן, מותר לך להשאיר אותו אצלך, אמנם אם ברצונך לצאת ידי שמים, ראוי שתחזירו (הרב יעקב ישעיהו בלוי, פתחי חושן ה' גניבה פרק ד הערות ח-ט).

גם אם הינך סומך על הרמ"א המתיר משחקי הימורים למי שיש לו מלאכה קבועה, בודאי אין רוח חכמים נוחה מעבודה זו בתחום זה מבחינות שונות, וכדאי למצוא פרנסה אחרת. כמו שמבואר ברמב"ם (הל' גזלה ואבדה ו, יא): "המשחק בקוביא... שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישבו של עולם". וכן כתב הרשב"א (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רנב) "שאלה: מי שנשבע שלא ישחק בקוביא, עד זמן ידוע, ואחר כך בא לישאל על נדרו, ואמר שהוא מתיירא שמא יתקפנו יצרו, ולא יוכל להעמיד עצמו, ונמצא עושה שתי רעות: משחק, ועובר על שבועתו. בכי האי, נזקקין, או לא? תשובה: מסתברא שאין נזקקין לו. דשחוק בקוביא, עבירה היא, ואין מתירין נדר לעבירה. ואם מפני שלא יכשילנו יצרו לעבירה, ישיב לעצמו".

...נסיים בדברי הרדב"ז (הרב דוד בן זמרה, שו"ת רדב"ז חלק א סימן תקיז): "ומיהו אם הוא רגיל בכך יש לבית דין לקנסו ולהענישו בגופו ולהפקיר את ממונו כפי הוראת השעה להעמיד המשפט על היושר... לא יתעסקו וימשכו כל כך אחר השחוק אשר הולך יועצים שולל והחרוב במים גדולים". דבריהם של חכמים ברורים, ואשרי מי ששומע להם, ופורש מעבודה זו.

(3) מבחינה הלכתית "קרה", מה דינו של כסף שזכית בו במשחקי הימורים? התייחס לדעת השו"ע והרמ"א (פסקה ראשונה):

על פניו, לפי השו"ע ובוודאי שלפי הרמ"א אדם יכול לשמור לעצמו כסף אשר זכה בו במשחק הימורים.

(4) האם פסיקת רבני המכון רואה בעין טובה את משחקי הימורים? הבא שלוש הוכחות / מקורות רבניים לתשובתך:
לא, אפשר לראות זאת על ידי הזכרת העניין שאם רוצים לצאת ידי שמיים ראוי להחזיר את הכסף, כלומר לא ליהנות ממנו כלל. עוד נקודה היא דברי הרמב"ם שעל האדם לא לכלות את זמנו בהימורים אלא להתעסק בחכמה ויישוב העולם. הוכחה שלישית רואים מדברי הרדב"ז, שמזכיר מציאות בה בי"ד יכול לקנוס מהמר ולהפקיר את ממונו, כאקט חיובי.

¹⁴ מכון משפטי ארץ הינו כולל דיינות ומכון העוסק במחקר יישומי של המשפט העברי. הוא פועל בצמוד לעפרה ומטרתו מתן מענה תורני לשאלות העולות במשפט המודרני.

מקור 4 – דעת הרב מרדכי אליהו¹⁵ זצ"ל

בנוגע להשתתפות במשחקי גורל

למדו יחדיו את קטע השו"ת (שאלות ותשובות) הבא וענו על השאלות שלאחריו:

הרב מרדכי אליהו, שו"ת הרב הראשי, תשמ"ח-תשמ"ט, סימן עו

שאלה: לכבוד הראשון לציון והרב הראשי לישראל מו"ר הרה"ג רבי מרדכי אליהו שליט"א. בעניין רכישת כרטיס להגרלה של "מפעל הפיס", האם יש בזה צד איסור או לאו? הנה הרמב"ם כתב לענין משחק בקוביא, שיש בזה גזל מדרבנן, ולכאורה אין הבדל בין משחק בקוביא לבין הרוכש כרטיס של "מפעל הפיס". וכן משמע בשולחן ערוך לאסור, שכתב: "וכן משחק בקוביא והיא שלא תהיה לו אומנות, אלא הוא, הואיל ואינו עוסק בישובו של עולם, הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא, שהוא אבק גזל". משמע מדבריו, שאם יש לו מלאכה אחרת, ומשה שמשחק בקוביא זה לשם הנאה בלבד, לא חוששים שיעיד עדות שקר, לכן הוא כשר לעדות. אמנם, בנידון דנן (שכאן), נראה לכאורה כי עיקר מחשבתו של רוכש הכרטיס היא לא ליהנות מהמשחק, אלא להרוויח את דמי הזכייה. מה דעתו של כבוד הרב, האם מותר לרכוש כרטיס הגרלה של "מפעל הפיס" או אסור? תשובה: כב' הראש"ל (הראשון לציון) בקשני להשיבך: נהגו להקל בזה, כיוון שחלק ניכר מכספי מפעל הפיס מגיעים למוסדות צדקה, חינוך וחסד. עיין בספר "אוזני יהושע" עמ' צ"ה שדן להקל בזה. יה"ר שתזכה לברכה והצלחה בכל מעשה ידיך.

(3) השאלה שנשאלה את הרב מכילה מידע רב שמספק לנו חומר רקע לנושא. סכמו את דעת הרמב"ם והשו"ע וטעמם בנוגע למשחק בקוביא:

לדעת שניהם יש לאסור את המשחק בקוביא. טעמם הוא שמדובר על אבק גזל (גזל מדרבנן).

(4) תשובת הרב אליהו פנתה למישור אחר בדיון. מדוע, לדעתו, יש להקל בהשתתפות בהגרלות מפעל הפיס? האם אתם יכולים לחשוב על דוגמה המחזקת את פסיקתו?

לדעת הרב אליהו יש להקל בהשתתפות בהגרלות של מפעל הפיס דייקא. מכיוון שמדובר במפעל התורם לנזקקים ומחזק תחומים כגון חינוך וצדקה. דוגמה לכך אפשר לראות בבתי ספר, מתנ"סים ועזרה לקהילה שנעשים תחת חסות של מפעל הפיס.

¹⁵ הרב מרדכי צמח אליהו היה פוסק, מקובל ומנהיג דתי. כיהן בתפקיד הראשון לציון והרב הראשי לישראל.

טבלאות סיכום לסוגיה

סיבות לפסול

משחק בקוביא	מלוה בריבית	מפריחי יונים	סוחרי שביעית
<p>רמי בר חמא – המשחק בקוביא נחשב גזלן כי המפסיד אינו מקנה את הכסף בלב שלם רב ששת – המשחק בקוביא אינו טורח בשביל הכסף ואינו רגיש לערך הכסף בעיני אחרים</p>	<p>גם המלווה וגם הלווה פסולים מלשמש במשפט. הכוונה ב"מלוה" היא פעולת ההלוואה, הכוללת את שני הצדדים, המעורבים בפעולת חמס לפי התורה.</p>	<p>חכמים – אנשים אשר מארגנים תחרויות בין יונים (כמשחק בקוביא). רבי חמא בר אושעיא – אדם המאלף את יוניו לגרום ליונים אחרים להגיע לרשותו (גזלן).</p>	<p>כבר מצוין במשנה, שבעקבות חימוד ממון עובר על דברי תורה, ונקרא רשע, ולכן פסול מלשמש במשפט.</p>

סיכום דעות הפוסקים בנוגע להשתתפות בהגרלות מפעל הפיס

הרב עובדיה	הרב שפירא	רבי מכון משפטי ארץ	הרב אליהו
<p>מסתמכים על פסיקתו של מרן ולכן לספרדים ובני עדות המזרח יש לאסור להשתתף בהגרלות הפיס. גם לאשכנזים רצוי להחמיר.</p>	<p>יש להתיר כי: א. מדובר במנהג שהשתרש אצל ישראל ב. אין לנותן הכסף צפייה שהכסף יחזור לא מונח לפניו בעת ההגרלה. ג. לכרטיס ההגרלה עצמו יש ערך.</p>	<p>מבחינה טכנית, אפשר לשמור את כסף הזכייה, אך אין רוח ההלכה נוחה עם המשתתף במשחקי גורל.</p>	<p>יש להתיר מכיוון שמפעל הפיס תורם לנזקקים ומסייע לתחומים חשובים</p>